

Л. М. Овдійчуккандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри української і зарубіжної літератури та методик викладання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

КОНТЕКСТНЕ ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ НА ІНТЕГРАЦІЙНІЙ ОСНОВІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

У статті проаналізовано фахову підготовку студентів спеціальності Українська мова та література з теоретико-літературних курсів: нормативних – «Вступ до літературознавства», «Теорія літератури» – й вибіркової дисципліни (за вибором вищого навчального закладу) «Теорія і практика аналізу художнього твору». Обґрунтовано важливість і визначено педагогічні умови контекстного вивчення художнього твору на інтеграційній основі в літературознавчій освіті майбутніх учителів української мови. Для забезпечення міждисциплінарної інтеграції на рівні змісту залучено теоретичні знання з курсів «Історія України», «Історія української літератури», «Вступ до літературознавства», «Теорія літератури». Для ефективності й результативності в традиційний навчальний процес інтегровано інноваційні технології (інформаційно-комунікативні технології, технології критичного мислення), методи (проблемна лекція, демонстрування, ілюстрування), форми (індивідуальна, самостійна, дистанційна, очна) навчальної діяльності. Дослідниця репрезентувала апробовану інтеграційну методіку вивчення художнього твору під час опрацювання теми «Контекстне вивчення роману Івана Багряного Тигролови», методичним забезпеченням якої є мультимедійна презентація лекції, авторська післямова (паратекст) до перевидання твору Івана Багряного, завдання в GOOGLE-формі на GOOGLE-диску. Визначено компоненти, критерії та проаналізовано показники сформованості інтеграційно-літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови й літератури в процесі контекстного вивчення художнього твору на засадах інтеграції.

Доведено, що в літературознавчій підготовці майбутнього вчителя української мови й літератури контекстне вивчення художнього тексту на інтеграційній основі ефективно, оскільки позитивно впливає на формування професійних компетентностей, предметних результатів, на розвиток особистісного потенціалу, когнітивної сфери, ціннісних орієнтирів. Це дає підстави для апробації авторської методіки контекстного вивчення художнього твору на інтеграційній основі в закладах вищої освіти, які готують бакалаврів за спеціальністю «Українська мова та література».

Ключові слова: майбутні вчителі української мови й літератури, контекстне вивчення художнього твору, інтеграційність, паратекст, інтеграційно-літературознавча компетентність.

Постановка проблеми. Фахова підготовка майбутнього вчителя української мови й літератури нині зосереджена на формуванні загальних і предметних компетентностей. Цього вимагає сучасне життя в обставинах постійних змін, зумовлених потребами діджиталізованого суспільства й викликами цивілізаційних зрушень і випробувань людства. Забезпечення якісної освіти педагогів, на переконання багатьох сучасних дослідників професійної освіти, можливе завдяки застосуванню інтеграційного принципу викладання. У контексті літературознавчої освіти майбутніх учителів української мови й літератури інтеграція змісту дисциплін літературознавчого циклу з «Історією та культурою України», «Філософією», «Мистецтвознавством» є ефективною за умови консолідації в традиційний навчальний процес інноваційних засобів, методів, технологій навчання. Це стосується й теоретико-літературних курсів («Вступ до літературознавства», «Теорія літератури»), які вивчають бакалаври й магістри

спеціальності 014 Середня освіта Українська мова й література. Одним з архіважливих розділів у межах цих дисциплін є «Аналіз художнього твору». Питання, які види, методи, прийоми обирати в процесі вивчення «Історії української літератури», курсу «Дитяча література», проблемні, оскільки кожен літературний текст є не тільки авторським витвором, а й продуктом епохи: історичних подій, творчого стилю, напряму, тенденцій тощо. Таким чином, необхідно обрати певний контекст для розгляду й репрезентації в ньому мистецького твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можливості інтеграції навчальних дисциплін на літературознавчій основі частково розглядала Н. Романишина [1, с. 438], на важливості поєднання інноваційних форм і методів навчальної діяльності студентів з уже традиційними й апробованими у вищій школі акцентувала О. Куцевол [2]. Л. Базиль [3] розкрила можливості формування літературознавчої компетентності вчителя-сло-

весника шляхом інтеграції історико-літературних курсів. О. Лілік [4] зробила спробу осмислення проблеми специфіки підготовки майбутніх учителів української літератури в умовах міждисциплінарної інтеграції. Питання впровадження сучасних технологій в освітній простір майбутніх учителів української мови й літератури досліджували О. Кучерук, С. Караман, О. Караман, Н. Віннікова (О. Kucheruk, S. Karaman, O. Karaman, N. Vinnikova) [5].

Контекстне вивчення художнього твору з літературознавчих позицій започаткував А. Єсін, який акцентував на літературному (приналежність твору до творчості письменника, до літературного напрямку, течії), історичному, біографічному контекстах. [6, с. 235]. М. Бахтін запропонував контекстно-дискурсивний підхід до вивчення літературного твору, тобто розгляд його в зіставленні з іншими текстами й переосмислення таким чином у новому контексті. Те, що знаходиться поза текстом, вчений вважає позатекстовим контекстом, в якому художній твір «сприймається та оцінюється (звичайно, контекст змінюється за епохами сприйняття, що створює нове звучання твору)» [7, с. 207]. Продуктивність контекстного вивчення літературного процесу, творчості письменника й окремих художніх творів засвідчена значною кількістю досліджень у такому ракурсі: контекстно-герменевтичний метод (В. Заманська); літературознавство й психоаналіз (Н. Зборовська), контекст традиції та літературні жанри (Я. Поліщук), література у феміністичному дискурсі (В. Агеєва). Методичні аспекти вивчення літературного тексту (йшлося про шкільний аналіз) у різних контекстах були в полі зору С. Жили, В. Гладишева, Т. Яценко й З. Шевченко, І. Тригуб. [8; 9; 10; 11].

Проте проблема контекстного аналізу художнього твору на основі інтеграції в процесі підготовки майбутніх учителів української мови й літератури не була досліджена.

Мета статті. Для досягнення мети роботи необхідно виконати такі завдання:

1) визначити теоретичні основи контекстного вивчення художнього твору на інтеграційній основі в літературознавчій підготовці майбутніх учителів української мови й літератури;

2) розкрити педагогічні умови впровадження в навчальний процес контекстного вивчення художнього твору на інтеграційній основі з дисципліни «Теорія та практика аналізу художнього тексту»;

3) репрезентувати апробовану методику вивчення художнього твору на інтеграційній основі під час опрацювання дисципліни «Теорія та практика аналізу художнього тексту»;

4) розробити компоненти, критерії, показники сформованості інтеграційно-літературознавчої компетентності майбутніх учителів україн-

ської мови й літератури в процесі контекстного вивчення художнього твору на засадах інтеграції;

5) проаналізувати результати експериментального навчання та визначити його ефективність і подальші перспективи досліджень.

Виклад основного матеріалу. Фахову підготовку студентів спеціальності «Українська мова та література» з теоретико-літературних курсів забезпечують дві дисципліни «Вступ до літературознавства» й «Теорія літератури» [12]. Варіативна компонента передбачає вивчення ще однієї дисципліни – «Теорія і практика аналізу художнього твору» (2 курс, 2 семестр) [4]. У програмних результатах навчання передбачено, що студент «застосовує різні види аналізу художнього твору, визначає його жанрово-стильову своєрідність, місце в літературному процесі, традиції та новаторство, зв'язок твору з фольклором, міфологією, релігією, філософією, значення для національної та світової культури», тож необхідність включення такої теоретичної дисципліни очевидна. У межах дисципліни важливий контекстний аспект вивчення художнього твору. Для майбутнього вчителя української мови й літератури знання історичного, лінгвістичного, культурологічного, літературного, літературознавчого, мистецького, наукового, філософсько-естетичного контексту ключове, адже будь-який художній текст є продуктом своєї епохи та її ж репрезентантом. Автор статті апробувала власну методику контекстного вивчення літературного твору на основі інтеграції під час викладання означеного курсу «Теорія і практика аналізу художнього твору» в приватному вищому навчальному закладі «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» протягом 2020–2021 навчального року.

На початку експериментального навчання було визначено як основні такі методологічні підходи: інтеграційний, студентоцентризований, компетентнісний. На рис. 1 зображено контекстне вивчення художнього твору на інтеграційній основі у фаховій підготовці майбутніх учителів української мови й літератури.

Окрім загальнодидактичних принципів (науковість, системність, наочність) враховувалися й специфічні: міждисциплінарні зв'язки; інтеграція видів, методів, засобів навчання та виховання, врахування та дотримання яких забезпечувало необхідні педагогічні умови міждисциплінарної інтеграції (змістовий аспект), інтеграції технологій, форм, видів діяльності й навчально-педагогічної взаємодії викладача й студента.

Для ознайомлення з теоретичним матеріалом було створено авторську мультимедійну лекцію (далі – ММЛ) з теми «Контекстне вивчення художнього твору» [13] зі змістовим наповненням, візуалізацією, гіперпосиланнями й чітко зумовленими

Рис. 1. Контекстне вивчення художнього твору на інтеграційній основі

завданнями для студентів. У ММЛ репрезентовано контексти, визначені О. Чирковим:

- 1) певна історико-літературна доба й визначення в ній місця художнього твору;
- 2) творчість окремого письменника з визначенням у ньому місця конкретного твору;
- 3) певна історична доба й повнота відбиття епохи в літературному творі.

Завдання, яке запропоновано другокурсникам: «Прочитайте подану інформацію та проаналізуйте роман «Тигролови» Івана Багряного в контексті історико-літературної доби». Інформація для студентів подана в авторській післямові «Невільник честі» на поєдинку з епохою» [14]. Йдеться про історію написання та видання роману в Україні й за кордоном; про резонанс, який викликав твір, захоплення багатомільйонного читача цим твором і про літературну славу, якої зажив автор. Окрім того, в передмові наведено уривки з першоджерел, в яких розкрито зовнішню та внутрішню біографію Івана Багряного. У процесі опрацювання поданих уривків студенти застосовують критичне читання та інші стратегії критичного мислення (дають відповіді на «товсті й тонкі запитання»). Наприклад: «Визначте основні складники історичного контексту й додайте ті, які не вказані, на вашу думку». «Які події зовнішньої та внутрішньої біографії відбулися в романі «Тигролови?», «Як впли-

нули вдача й характер на долю Івана Багряного?» Таким чином, другокурсники аналізують історичний і біографічний контекст твору, з'ясовують чинники, які вплинули на автора й спонукали до написання «Тигролови». Творче завдання було таке: «Перейдіть за покликанням і напишіть есе «Тигролови» в контексті доби». На GOOLE-диску розміщено завдання (GOOLE-form), яке студенти виконують і надсилають викладачеві. Наведемо окремі відповіді на запитання «Як вплинули вдача й характер на долю Івана Багряного?»: «Сильним людям завжди важко жити, адже вони завжди в центрі подій, завжди відстоюють свої права й свободи»; «Іван Багряний за характером був непокірною вдачею, тому він потрапляє в безвихідні ситуації, стикається віч-на-віч із могутніми ворогами, непереборними перешкодами й неймовірними небезпеками, бореться, долає випробування, відновлює справедливість – і завжди виходить переможцем»; «Вдача й характер допомагали йому перемагати, за будь-яких обставин він залишався Людиною».

Есе, які написали студенти, засвідчило їхнє розуміння важливості історичного, літературного й біографічного контексту для вивчення художнього твору. Адже вони відкрили для себе за допомогою паратексту (післямови) те, що було поза твором: історія написання, причини, спонуки, думки

й почуття самого автора; події, в яких він брав участь, факти із життя митця.

У процесі такої роботи в бакалаврів спеціальності «Українська мова та література» формувалася інтеграційно-літературознавча компетентність. Мотиваційно-ціннісний критерій засвідчує, що студенти виявили пізнавальний інтерес до теоретико-літературного курсу «Теорія і практика аналізу художнього твору», зокрема змістового модуля «Контекстне вивчення літературного твору», в межах якого розкрито особливості різних контекстів, важливість їх для розуміння, аналізу й інтерпретації твору. Посилилася також мотивація майбутнього вчителя до самоосвіти, самовдосконалення, саморозвитку в процесі інтеграційного вивчення літературного тексту. За когнітивно-рефлексивним критерієм констатуємо, що студенти виявили інтеграційні знання, які засвоїли на лекціях, і застосували їх у процесі самостійного опрацювання паратексту (авторської післямови до роману «Тигролови»). Значно поглибилися рефлексія та саморефлексія.

Креативно-діяльнісний критерій показав, що в студентів сформовано низку інтеграційних умінь, навичок і досвіду контекстного вивчення художнього твору, зокрема розпізнавання історичного, літературного, біографічного контекстів, їх аналіз щодо впливу на творчість письменника; критичне читання, критичне й креативне мислення; створення есе на відповідні теми, ІКТ-компетентність.

Висновки і пропозиції. На основі поданих даних робимо висновок, що в літературознавчій підготовці майбутнього вчителя української мови й літератури контекстне вивчення художнього тексту на інтеграційній основі ефективно, оскільки позитивно впливає на формування професійних компетентностей, предметних результатів, на розвиток особистісного потенціалу, когнітивної сфери, ціннісних орієнтирів. Це дає підстави для апробації авторської методики контекстного вивчення художнього твору на інтеграційній основі в закладах вищої освіти, які готують бакалаврів за спеціальністю «Українська мова та література».

Перспективи наукових пошуків полягають у розробці моделі вивчення художнього твору в мистецькому контексті в професійній підготовці майбутніх учителів української мови й літератури.

Список використаної літератури:

1. Романишина Н.В. Українська художня мала проза: теоретико-методичні аспекти вивчення : монографія. Рівне : ТзОВ «Принт Хауз», 2013. 576 с.
2. Куцевол О.М. Інноваційні форми й методи організації самостійної роботи студентів у контексті методичної підготовки майбутніх учителів літератури. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, проблеми* : збірник наукових праць. Вип. 11. Київ ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2006. С. 284–290.
3. Базиль Л.О. Формування літературознавчої компетентності майбутніх словесників шляхом інтеграції історико-літературних курсів. *Current problems of human society development : Materials digest of the VII-th International Scientific and Practical Conference, Odessa, London, July 21–28, 2011 / International Academy of Sciences and Higher Education London, Great Britain*. P. 15–18. URL: <http://gisap.eu/ru/node/717>.
4. Лілік О.О. Особливості професійної підготовки майбутніх учителів української літератури в умовах міжпредметної інтеграції. *Педагогічні науки*. 2017. Випуск LXXVIII. Том 2. С. 150–154.
5. Kucheruk O.A., Karaman S.A., Karaman O.V., Vinnikova N.M. Using ICT tools for forming professional competences of future teachers of the Ukrainian language and literature. *Information Technologies and Learning Tools*. 2019. No. 71 (3). P. 196–214. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v71i3.2814>.
6. Есин А.Б. Принципы и приемы анализа литературного произведения. Москва : Флинта, 2000. 245 с.
7. Бахтин М.М. К методологии литературоведения. *Контекст-1974* : сборник статей. Москва : Наука, 1975. С. 203–213.
8. Жила С.О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи : монографія. Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2004. 360 с.
9. Гладишев В.В. Теорія і практика контекстного вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури : монографія. Миколаїв : Вид-во «Іліон», 2006. 372 с.
10. Яценко Т.О., Шевченко З.О. Художня література в контексті світової культури : методичний посібник. Київ : Пед. думка, 2012. 136 с.
11. Тригуб І.А. Літературознавчий контекст як ефективний засіб поглибленого вивчення художнього твору. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка ; Інститут педагогіки НАПН України. Кам'янець-Подільський, 2017. Вип. 23 (2–2017). Ч. 2. С. 287–292.
12. Навчальний план підготовки здобувачів вищої освіти. Галузь знань: Освіта / Педагогіка Спеціальність 014 Середня освіта (Українська мова та література). Освітній рівень: Бакалавр. ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука». 2018. URL: <https://www.megu.edu.ua/uk/istoriko-filologichnij/kafedra-ukrainskoj-movi-ta-literaturi/>.